

ГЕНЕЗА ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІСТИКИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

GENESIS OF THE SUBCONTRACT AND PROVISION OF SUBCONTRACTING SERVICES: FROM ROMAN LAW TO UKRAINIAN CIVIL LAW UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Мисак О.І., старший викладач бізнесу і права
Вінницький інститут Університету «Україна»

Ліщук Т.А., студент II курсу магістратури
Інститут права і суспільних відносин Університету «Україна»

Савенко В.О., студент I курсу магістратури
Інститут права і суспільних відносин Університету «Україна»

У статті розглянуто науково теоретичні основи та практичні проблеми правового регулювання договору підряду за умов дії правового режиму воєнного стану в Україні на основі інтегрованого підходу. Визначено напрямки зміни вектора, особливості процесів, структури та інтенсивності підрядно-договірних відносин в умовах російсько-Української війни та особливостей укладання, зміни, виконання та розірвання договорів на підставі чинного українського законодавства та ретроспективного погляду на договірні конструкції що існують з часів класичного римського права. Розглянуто чинники, які зумовлюють ризики договору підряду, а також засоби захисту контрагентів від цих ризиків.

Алгоритм сучасного суспільного розвитку договірних відносин у досліджуваній царині зумовлені потребою у підрядних роботах та наданні послуг підрядного характеру не тільки у приватному секторі. А й з урахуванням роботи військово-промислового комплексу, військових комунікацій та транспортування, виконання дослідницько-конструкторських робіт чи надання інших послуг з урахуванням потреб Сил Оборони України. Актуальність тематики безперечна й у контексті посилення глобалізаційних процесів, яким як показують останні контроверсійні події у відносинах з партнерами України, притаманна складність та масштабність проблеми що вбачається на рівні не тільки країн континентальної Європи, а й глобальних партнерів. За таких тенденцій у найближчий час можна очікувати кризи у реальному секторі не тільки української, а й світової економіки. Наразі це обумовлює необхідність підвищення рівня контролю та ефективності виконання зазначених позицій щодо порядку укладання та виконання договорів підряду з урахуванням вимог сучасного українського законодавства й аналізуючи ретроспективні аспекти та конструкції що існували ще за часів класичного римського права.

За умов російської агресії проти України та розгортаючоюся світовою політичною та фінансовою кризою, важливе значення має дослідження напрямів розвитку договірного права, зокрема, особливостей правового регулювання в межах інституту підряду.

Ключові слова: підрядні відносини, договір підряду, підрядник, замовник, виконання робіт, надання послуг, контракти у римському праві, воєнний стан.

The article examines the scientific theoretical foundations and practical problems of legal regulation of the contract of employment under the legal regime of martial law in Ukraine based on an integrated approach. The directions of vector change, the peculiarities of processes, structure and intensity of contractual relations in the conditions of the Russian-Ukrainian war and the peculiarities of concluding, amending, performing and terminating contracts on the basis of current Ukrainian legislation and a retrospective look at contractual structures that have existed since the times of classical Roman law are determined. The factors that determine the risks of the contract of employment, as well as the means of protecting counterparties from these risks are considered.

The algorithm of the modern social development of contractual relations in the studied area is conditioned by the need for contract work and provision of contract services not only in the private sector. But also taking into account the work of the military-industrial complex, military communications and transportation, performance of research and development work or provision of other services taking into account the needs of the Defense Forces of Ukraine. The relevance of the topic is undeniable and in the context of the strengthening of globalization processes, which, as shown by the latest controversial events in relations with Ukraine's partners, are characterized by the complexity and scale of the problem that is seen not only at the level of continental European countries, but also global partners. With such trends, in the near future we can expect a crisis in the real sector of not only the Ukrainian, but also the world economy. Currently, this necessitates the need to increase the level of control and efficiency of implementation of the above-mentioned positions regarding the procedure for concluding and executing contract agreements, taking into account the requirements of modern Ukrainian legislation and analyzing retrospective aspects and constructions that existed back in the days of classical Roman law.

In the context of Russian aggression against Ukraine and the unfolding global political and financial crisis, it is important to study the directions of development of contract law, in particular, the features of legal regulation within the framework of the institution of contract.

Key words: contractual relations, contract, contractor, customer, performance of works, provision of services, contracts in Roman law, martial law.

Правове регулювання відносин у сфері підряду має доволі дисперсійний характер, останнім часом спричиняє виникнення конфліктів між замовником та підрядником. Вважаємо що це суттєво уповільнює правовідносини в сфері побутових послуг, адже такі відносини базуються на інтересах конкретних осіб, а у сьогоденні умовах і держави, певним чином гальмуючи оперативні можливості Сил Оборони, термінові потреби держави у питаннях обороноздатності. Договір підряду є однією з основних правових конструкцій, що регулює відносини між сторонами у галузі договорів підряду на проведення, виконання робіт, надання послуг. Дедалі, прослідковуються суттєві помилки замовників у рамках цього правового інституту. У зв'язку з цим потрібно окрес-

лити основні, ключові механізми, які б забезпечили б чітке дотримання норм права без різночитання у період дії норм воєнного стану, оскільки від цього залежить ефективність економічної та правової моделі підрядних договорів. Що ж стосується наукових досліджень, то вони є доволі спірними та не завжди мають практичну реалізацію.

Зважаючи на важливість окремих питань змісту, предмету, укладання та виконання договору підряду, цим проблемам приділяли увагу такі вчені-юристи, як А. М. Басовська, М. С. Біленко, В. С. Бєлих, А. Б. Гриняк, Г. М. Грищенко, Ю. М. Жорнокуй, І. А. Коваленко, Н. С. Кузнецова, І. С. Лукасевич-Крутник, А. О. Недошовенко, С. В. Сенік, О. М. Ситник, О. Г. Турченко.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі підрядного правовідношення, від часів римського права до сучасного українського цивілістичного підходу, крізь призму режиму воєнного стану.

У континентальній правовій системі, а зокрема, в Україні, договір підряду закріплений у Цивільному кодексу України (далі ЦК України), це цивільно-правовий договір, який укладається між фізичною особою та юридичною особою на виконання певної роботи [1], де він є інструментом регулювання виконання робіт або надання послуг. Підрядні правовідносини підпадають під нормативне регулювання Конституцією [2], іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами [3; 4; 5]. Крім цього, цивільні відносини даного штибу також регулює договір. Наразі, цей інститут потребує особливій уваги, що зумовлено необхідністю модернізації структурування, управління та певної координації правової системи, її адаптації до сучасних політичних, соціальних, економічних умов і мають зв'язок з потребою укладання договорів підряду, зокрема, на час дії правового режиму воєнного стану в Україні. З огляду на військові дії та необхідність відновлення інфраструктури, підрядники часто залучаються до важливих робіт, пов'язаних з обороною та відновленням.

Зауважимо що за часи незалежності сформувався сучасний український договір підряду який відзначається гнучкістю умов, що дозволяв адаптуватися до різноманітних економічних і юридичних умов. У таких умовах зазначені договори, можуть бути змінені відповідно до потреб, наприклад, із можливістю відстрочки виконання робіт чи зміни умов оплати через економічні труднощі, також останнім часом фіксуються невідповідності в календарному графіку виконання підрядних робіт, а то й взагалі відсутність таких графіків, відсутність графіків фінансування робіт, або ж графіки не містять чіткі графіки виконання конкретних видів робіт, корегування предмета, зміна обсягів закупівель, після проведення процедури закупівель, що вказує на порушення, зокрема зміну істотних умов договору підряду [6]. Тож з огляду на особливий правовий режим та оновлення законодавства, у даний час, виникла необхідність відходу від ліберальних підходів до укладання змін та виконання цього виду договорів.

Його еволюція розпочалася ще У добу римського права цей інститут був важливою складовою правової системи. Початки цього інституту можна знайти ще в римському праві, де був закріплений контракт *locatio conductio*, що передбачав виконання робіт за плату. Важливим моментом є те що Однією з особливостей римського права було те, що воно високим рівнем формалізму і деталізації умов контрактів, що дозволяло чітко визначати відповідальність кожної зі сторін у разі невиконання зобов'язань. Генеза договору підряду від римського права до сучасної української цивілістики показує його здатність адаптуватися до нових викликів і забезпечувати стабільність, навіть за складних умов воєнного стану. Спробуємо дослідити правову природу цього договірної інституту, розглянувши його історичний розвиток та процес формування. У історичних правових джерелах міститься згадка, що римські юристи до категорії договорів відносили тільки договір оренди, який включав оренду речей (*locatio conductio rei*), підряд (*locatio conductio operis*) та наймання праці (*locatio conductio operarum*) [7, с. 164].

Цей контракт полягав у тому, що одна сторона (підрядник) зобов'язувалася виконати певну роботу для іншої сторони (замовника) за певну плату. Важливими рисами цього договору були специфікації щодо строків виконання робіт, умов оплати та стандартів якості. *Locatio conductio* – контракт, що укладається між двома сторонами: орендодавцем (*locator*) та орендарем (*conductor*). Орендар погоджується виконати певні роботи чи надавати послуги за умови отримання плати. Суть цього контракту полягала

в тому, що одна сторона (*conductor*) зобов'язувалася виконати певне зобов'язання (наприклад, будівельні чи транспортні роботи), а інша сторона (*locator*) зобов'язувалася заплатити за виконану роботу або надану послугу. Він мав декілька варіантів: оренда речей (*locatio conductio rei*), підряд (*locatio conductio operis*) та найм праці (*locatio conductio operarum*) і *locatio conductio rei* (контракт на надання майна або використання речей). Перший варіант ставить акцент на саму діяльність (роботу), а другий – на використання майна для здійснення певної діяльності. Зауважимо, що хоч підряд в цілому відносився до договорів найму, римські юристи чітко усвідомлювали відмінність між наймом та побутовим підрядом, наголошуючи, що за підрядними зобов'язаннями основним є кінцевий результат робіт (*opus*), а не процес їх виконання. Якщо обумовлений результат не досягався, договір вважався невиконаним [8, с. 401–403].

Договір побутового підряду у римському праві, як і в сучасному законодавстві, був строковим. Передбачалося, що робота повинна бути виконана у визначений строк, а її результат спрямований на задоволення особистих потреб. Якщо сторони не встановили строк виконання робіт, робота виконувалася в розумний строк, тобто за час, що зазвичай використовується для виконання подібного роду робіт. Головним обов'язком підрядника був обов'язок здати замовнику в обумовлений строк закінчений результат робіт. На завершальній стадії виконання договору передавався не просто результат робіт, але й право власності на нього. При цьому підрядник гарантував належну якість результату робіт. У випадку виявлення порушень умов договору підряду, щодо очікуваного результату, підрядник був зобов'язаний повідомити про це замовника. Робота в цьому випадку могла бути продовжена лише за згодою замовника. Відповідальність підрядника наступала за винні дії. Вина виражалася як у формі прямого умислу, так і у формі необережності. Підрядник не ніс відповідальності за помилки, що відбувалися внаслідок вказівок замовника. Підрядник (*conductor*), у разі залучення інших осіб до виконання роботи, відповідав за їх вину у виконанні підряду у випадках недостатності їх професійних знань. Саме тому, вважалося, що підрядник не повинен братися за роботу, якщо він не здатний її добре виконати [9, с. 75].

Основним обов'язком замовника вважався обов'язок оплати результату виконаних робіт. Оплата збігалася із часом приймання роботи. Якщо під час виконання роботи виникла необхідність збільшення вартості робіт, передбачених кошторисом, замовник мав право або погоджуватися з таким збільшенням, або відмовитися від виконання договору підряду в цілому. Якщо робота виконувалася з матеріалу замовника, останній був зобов'язаний надати підряднику необхідні матеріали належної якості та виконану роботу чи надати послугу належної якості. Безпідставна відмова замовника від роботи що виконана підрядником або дострокового розірвання договору, замовник не звільнявся від обов'язку щодо оплати виконаних робіт.

Юстиніанівські Дигести вказують, на те що вираз «*locatio-conductio operis*» означає певний результат роботи і його тлумачили таким поняттям як: «результат роботи», «закінчена праця» [10, с. 92–95]. За найбільш поширеною думкою, *locatio-conductio operis* мав місце тільки за умови якщо дійсно вагомий матеріал, належної якості, надавався замовником для виконання роботи. Завдяки своєму значенню для регулювання комерційних угод, цей договір став основою для розвитку контрактних відносин у більш пізні етапи історії права та має важливе значення і в сучасному праві. Саме тому в давньоримському праві суб'єктами правовідносин могли бути лише вільні громадяни, а в римську епоху, як відомо, існував рабовласницький лад, відповідно послуги не отримали широкого поширення [11, с. 10].

Специфіка сучасного праворозуміння виявляється в тому, що основною частиною, а центром цього, є окремий індивід з власними інтересами та потребами. Безумовно, з розвитком суспільства розширюються й межі свободи людини, проте тільки право в змозі надати людині можливості здійснювати усвідомлений вибір, яким реалізувати свою свободу. Тож, можемо зробити висновок, що право на виконання робіт певними особами для задоволення побутових споживчих потреб є правом індивіда. Таким чином, можна стверджувати, що побутові підрядні відносини регулюються положеннями ЦК України та спеціальними нормативно-правовими актами, які мають цивілістичний напрям спрямування, оскільки предмет договору (матеріалізований результат робіт), який підрядник передає замовнику повинен задовольняти лише побутові та особисті потреби останнього.

Юридичне регулювання побутових підрядних відносин, яке полягає в впливі учасників цих правовідносин або держави на ці відносини через встановлення норм цивільного законодавства (чи регульованих договором), має певну мету. Наразі, цією метою є впорядкування вказаних відносин відповідно до ідеальних моделей, які закріплені в нормах цивільного права. Беручи це до уваги, розуміємо у підсумку, що правовідносинами, які забезпечують побутові та особисті потреби слід розуміти правові зв'язки замовника та підрядника, що сприяють виникненню між

ними спільної мети щодо досягнення бажаного результату робіт та їх оплати. Будь яка угода, у тому числі і підрядні договори, повинні мати один предмет регулювання, у іншому ж випадку вона буде вважатись нікчемною з моменту укладання такої угоди. Згідно з положенням ЦК України, до відносин за договором побутового підряду, які не регулюються Кодексом, застосовується законодавство про захист прав споживачів [1], тож цією нормою законодавець окреслив шляхи вирішення можливих суперечностей між ЦК України, Указами Президента чи іншими нормативно-правовими актами, оскільки вони не повинні вступати в конфлікт з нормативними актами, що виконують роль спеціальних актів у досліджуваній сфері.

Отже, усунення правових колізій, що існують на сьогодні на законодавчому рівні щодо регламентації пріоритетності цивільного законодавства та спеціальних нормативно-правових актів, які здійснюють регулювання щодо захисту порушених прав споживачів, є нагальною потребою сьогодення. Адже правильно сформована нормативно-правова основа побутових підрядних відносин призведе в подальшому до правильної роботи всього механізму правового регулювання, оскільки через норму права законодавець встановлює виважений та соціально бажаний результат юридично значущої поведінки побутових правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
4. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві: Постанова від 1 серпня 2005 р. № 668 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова від 12 жовтня 2022 р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>
6. Моніторинг № UA-M-2023-12-05-000017, закупівля № UA-2023-11-06-015071-a. URL: <https://goszakupka.com.ua/blog/vklyuchennya-do-rozrahunku-dogovirnoyi-cini-trudovitrat-robotnikiv-zajnyatih-na-keruvanni-mehanizmom-sho-bude-zaluchenij>
7. Основи римського приватного права: підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків: Право, 2008. 224 с.
8. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
9. Ситнік О.М. Нормативно-правове регулювання відносин за договором побутового підряду. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 74–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2014_11_14.
10. Гринько С. Д. Дигести Юстиніана як джерело римського приватного права. Університетські наукові записки. 2007. № 1. С. 90–96.
11. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми терії а практики: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 328 с.